

sânîler'in San'a valisi Bâzân, İslâmiyet'i benimseyince Hz. Peygamber tarafından görevden alınmamış, mensubu olduğu Ebnâ* da onu takip ederek İslâm'a girmişti. Bâzân'ın ölümünden sonra Yemen çeşitli idarî bölgelere ayrıldığından Şehr b. Bâzân bu bölgelerden birinde yöneticilik yapmaktaydı. Esved, yöreyi Ebnâ'nın nüfuzundan kurtarma gibi bir hedef göstererek yabancı düşmanlığını körüklemek suretiyle diğer yerli halkı da kendi etrafında toplamaya çalıştı. Ancak İslâm devletinin bölgedeki valileriyle yaptığı yazışmalarda topladıkları vergileri bırakarak topraklarını terketmelerini istediğine dair rivayetlerden davasını Arap milliyetçiliği boyutlarına ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki birçok Arap kabilesinin de kendisini desteklememiş olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Hz. Peygamber'in Ebnâ arasından seçtiği valilerden Firûz ed-Deylemî ve Dâzeveyh el-Fârisî gibi şahısları kendisine itaat şartıyla görevleri başında bırakması, bu yabancı unsurları bölgeden çıkarmak yerine en azından kısa vadede hâkimiyeti altına almayı hedeflediğini düşündürmektedir. Aslında ilk silâhlı kuvvetlerinin kumandanlarından Kays b. Mekşûh mensubu bulunduğu Murâd kabilesinin reisliğini, Amr b. Ma'dikerib ise bölgenin idaresini kapıtdıkları İslâm valisi Ferve b. Müseyk'i çekemedikleri için taraf değiştirerek Esved'e katılmışlardı. Bu da Esved'in kabile içi, kabileler arası çekişmeleri ve bölgedeki Arap-Ebnâ nüfuz çatışmasını kullandığını göstermektedir. Bu dengelerin her an aleyhine dönebileceğini bildiği için de hareketine din davası süsü vermeye çalışmıştır. Bu arada bazı müslümanlara işkence etmeye başlamıştır.

Esved el-Ansî, peygamberlik iddiası ile ortaya çıktıktan yirmi beş gün sonra San'a'ya, birkaç ay içinde de Yemen'in hemen hemen tamamına hâkim oldu. Resûlullah onu İslâmiyet'e davet etmek için Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi gönderdi, fakat olumsuz cevap aldı. Esved'in İslâmiyet'i benimsedikten sonra irtidat ettiği ileri sürülmüşse de bu rivayeti doğrulayan bir delil bulunmadığı gibi Resûl-i Ekrem'in peygamberliğini inkâr ettiği ne dair bir kayda da rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber'in bu bölgedeki valilerinin çoğu ya onun hâkimiyeti dışında kalan yerlere veya Medine'ye çekildi. Resûl-i Ekrem bölgedeki valilerine ve eşrafa Esved el-Ansî'nin her ne suretle olursa olsun ortadan kaldırılmasına dair

emirlerini ihtiva eden mektuplar yollamıştı. Esasen valiler yerli ahali ile münasebet kurarak onları Esved'e karşı iş birliğine davet ediyordu. Nihayet bölge ileri gelenlerinden Kays b. Mekşûh, Firûz, Cüşeyş ve Dâzeveyh, kendi safında göründükleri Esved'e suikast tertip etme konusunda anlaştılar. Kocasını öldürüp kendisini zorla nikâhladığı için Esved'den nefret eden Şehr b. Bâzân'ın hanımı Âzâd'ın da yardımıyla bir gece yarısı girdikleri evinde Esved'i öldürdüler. Durumu öğrenince kaçmak isteyen Esved taraftarlarıyla müslümanlar arasında silâhlı mücadele olduysa da sonunda güvenlik yeniden sağlandı ve İslâm valileri eski görevlerine döndüler.

Esved'in Hz. Peygamber'in vefatından beş gün önce 8 Rebûlelvel 11 (3 Haziran 632) tarihinde öldürüldüğü kaydedilmektedir. Bir rivayete göre ise Resûlullah vefatından bir gün önce Esved'in Firûz tarafından öldürüldüğünü haber vermiş, ancak resmî bilgi Medine'ye Hz. Ebû Bekir devrinde ulaşmıştır. Esved'in isyanının Ebû Bekir devrinde bastırıldığı, katlinin de bu dönemde gerçekleştirildiğine dair bilgiler gerçeği yansıtmamakta, Esved ile Kays b. Mekşûh'un isyanlarının birbirine karıştırıldığı intibahı uyandırmaktadır. Zira Esved'in isyanını Kays b. Mekşûh devam ettirmek istemiş, ancak davasına sahip çıkan olmamıştır. Esved el-Ansî'nin isyanı üç dört ay sürmüştür.

Kaynaklar, Hz. Peygamber'in Esved ile Müseylime'nin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkacaklarını haber veren bir rüyasından bahsederler (bk. Buhârî, "Menâkıb", 25, "Meğâzî", 70, 71, "Ta'bîr", 38; Müslim, "Rü'yâ", 21; Tirmizî, "Rü'yâ", 10; İbn Mâce, "Rü'yâ", 10).

Câhiliye devri Arapları arasındaki muhter mesleklerden kâhinliği benimseyen Esved el-Ansî, heybetli görünüşü ve tesirli hitabetinin de yardımıyla insanları âdeta büyülerdi. Hayvanlar üzerinde uyguladığı ipnotizma gücü de onun tescih sahasını genişletmiştir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi semavî dinlerin yerleştiği Yemen'de putperestliğe davet etmek yerine görünmeyen bir tanrı adına ortaya çıktığını iddia etmesi Esved'in gerçekten kurnaz bir kişi olduğunu göstermektedir. Kendisine melekler aracılığı ile vahiy geldiğini ileri sürmüş, büyücülük ve ipnotizma eseri olarak yaptığı şeyleri de bu iddiasını ispat için kullanmıştır. Ancak ortaya bir din ve şariat koymamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 246; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, V, 525, 534; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 152-155; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 185-187, 227-240; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 276-277; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 175, 176; a.m.f., *Delâ'ilü'n-nübüve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acı), Beyrut 1405/1985, III, 400; V, 334-336; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 244-247; Ahmed b. Abdullah er-Râzî, *Târîhu medîneti Şan'a* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), San'a 1401/1981, s. 71-74, 423, 438; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 336-341; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIX, 49-60; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-hulefâ'i'r-râşidin*, s. 14-19; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 155-157; L. Caetani, *İslâm Târîhi* (trc. Hüseyin Câhid), İstanbul 1306, IX, 88-119; W. M. Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford 1956, s. 79, 119, 123, 128-130; a.m.f., "al-Aswad b. Ka'b al-Ansî", *El* (İng.), I, 728; Bahriye Üçok, *İslâm'dan Dönemler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara 1967, s. 35-49; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 528; IV, 184, 191-192; Muhammed b. Ali el-Ekvâ, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyyetü'l-Yemeniyye*, Bağdad 1396/1976, s. 133-134, 147-148, 164; Köksal, *İslâm Târîhi* (Medine), X, 169, 334-347; Mustafa Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'da Yayılışı*, Ankara 1982, s. 115-118; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 332-337; a.m.f., *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 415, 543, 544, 545; F. Buhl, "Esved", *İA*, IV, 389-390. HÜSEYİN ALGÜL

ESVED b. YEZİD

(الأسود بن يزيد)

Ebû Abdîrrahmân el-Esved b. Yezîd
b. Kays en-Nehâf el-Küfî
(ö. 75/694)

«Fakih, kıraat âlimi ve muhaddis tâbiî.»

Yemen asıllı Nehâ kabilesine mensup olduğundan Nehâf, Küfe'ye yerleştiği için de Küfî nisbeleriyle anılır. Künyesi Ebû Amr olarak da geçmektedir. Hz. Peygamber zamanında yaşadığı halde onu görmediği için muhaddramûn*dan sayılır.

Küfe fıkıh mektebinin temsilcilerinden Alkame b. Kays'ın yeğeni, İbrâhim en-Nehâf'nin dayısıdır. Birçok kaynakta kendisinden bahsedilmekle birlikte çocukluk ve gençlik yılları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Küfe'ye gelmeden önce Yemen'de Muâz b. Cebel'i görmüş ve ondan hadis dinlemiştir. Küfe'de ise özellikle tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusu Abdullah b. Mes'ûd'dan fıkıh, tefsir, hadis ve diğer İslâmî ilimleri tahsil etti ve bu mektebin önde gelen âlimleri arasında yer aldı. Kur'an-ı Kerim'i en iyi bilenlerden biri olduğu rivayet edilir.

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve diğer hadis münekkitlerince sika* olarak kabul edilen Esved b. Yezîd aralarında Bilâl-i Habeşî, Huzeyfe b. Yemân, Selmân-ı Fârisî, Abdullah b. Mes'ûd, Hz.

Ebû Bekir, Ömer, Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin de bulunduğu birçok sahâbîden hadis almıştır. Kendisinden de İbrâhîm b. Süveyd en-Nehaî, yeğeni İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî, Riyâb b. Hâris, Dahhâk b. Mûzâhim, oğlu Abdurrahman b. Esved, kardeşi Abdurrahman b. Yezîd gibi muhadisler hadis rivayet etmişlerdir. Yahyâ b. Vessâb, Ubeyd b. Nudayle, Şa'bî ve Ebû İshak es-Sebbî de öğrencileri arasındadır. Kendisi gibi amcası Alkame b. Kays'ın da talebeleri olan İbrâhîm en-Nehaî ile Şa'bî, Hammâd b. Ebû Süleyman'ın, Hammâd da Ebû Hanîfe'nin başta gelen hocası olduğundan Esved ve amcası, Ebû Hanîfe'nin ashaba ulaşan hocalar zincirinde önemli bir halka teşkil etmektedirler.

Esved b. Yezîd ömrü boyunca zühd ve takvâdan ayrılmamış, ibadetleriyle dar-bimesel haline gelmiş ve tâbîiler arasında zühdüyle en yüksek seviyeye ulaşan sekiz kişiden biri kabul edilmiştir. Bazılarında Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile beraber olmak üzere birçok defa hac ve umre yaptığı, çok namaz kıldığı ve sürekli oruç tuttuğu için sarardığı, ramazan ayında her iki günde bir, diğer zamanlarda da altı günde bir Kur'an'ı hatmettiği, zengin olup da hac vazifesini yerine getirmeden ölen kişinin cenaze namazını kılmadığı rivayet edilmiştir.

Kûfe'de vefat eden Esved b. Yezîd'in ölüm tarihinin 74 (693) veya 75 (694) olduğu şeklinde iki ayrı rivayet varsa da ikinci rivayet daha güçlüdür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 70-75; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 335; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 449; Dölâbî, *el-Künâ*, Haydarâbâd 1322 — Beyrut 1403/1983, II, 43; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, IV, 31; a.mlf., *Kitâbu'l-Mecrûhin*, I, 254; II, 238; Hâkim, *Ma'rifetü 'ulâmî'l-hadîs*, s. 44, 154; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 102-105; İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve*, III, 23-24; Safedî, *el-Vaif*, IX, 256-257; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, IV, 50-53; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 50-51; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 233-235; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 94; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 107; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 171; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 106; Sezgin, *GAS*, I, 179, 389, 632; Wensinck, *Mu'cem*, VIII, 13-14; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961-62, I, 120-121; Ali Sâmî en-Neşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Beyrut 1978, III, 228; Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Tarihi* (trc. Haydar Hatiboğlu), İstanbul 1987, s. 177; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, Ankara, ts. (Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları), s. 86, 103; a.mlf., *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, s. 183.

SAFFET KÖSE

EŞAİRE

(bk. EŞ'ARİYYE).

EŞ'AR (Benî Eş'ar)

(بنو الأشعر)

Kahtânîler'e mensup eski bir Arap kabilesi.

Eş'arûn, Eş'ariyyûn ve Eşâire olarak anılmaktadır. Eş'ar kelimesi sözlükte "kıllı" anlamına gelmekte olup Üded'in oğullarından Nebt doğduğunda vücudu çok kıllı olduğu için bu lakapla şöhret bulmuştur. Nebt'in nesebi Eş'ar b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rûb b. Kahtân şeklindedir. Üded'in diğer oğulları Mürre, Mezhic ve Tayy'ın soyundan da kardeş kabileler türemiştir. Eş'ar'ın soyu ise Cümâhir, Cüdde, Etgam, Ergam, Edgam, Abdüşems ve Abdüssüreyyâ adlı yedi oğlundan çeşitli kollara ayrılarak çoğalmıştır. Bunlardan en güçlü olanı Cümâhir'in neslidir. İslâm'dan önce Yemen'in Tihâme yöresindeki Zebîd ve Mehâ civarında yaşarlar, komşuları olan Benî Ak ile birlikte çoğunlukla aynı reis tarafından idare edilirdiler.

Benî Eş'ar, Câhiliye devrinde Ak ve Selef kabileleriyle birlikte Müntabık adlı bakırdan bir puta tapardı. Hz. Peygamber, putlar imha edildiğinde bunun içinden çıkan bir kılıcı kendisine ayırarak "mihzem" adını vermişti. Bazı kaynaklar, Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe'nin ordusunda Eş'arîler'in de yer aldığını kaydetmektedir (Süyûtî, VIII, 627).

Eş'arîler'in İslâmî dönemde tarih sahnesine ilk çıkışları 7. yılda (629) oldu. Aralarında Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin de bulunduğu yaklaşık elli kişilik bir heyet müsüman olduklarını bildirmek için Medine'ye gitmek üzere denize açılmış, fakat gemileri fırtına sebebiyle Habeşistan'a sürüklenince buradaki muhacirlerden Ca'fer-i Tayyâr ve arkadaşlarına katılmışlardı. Hep birlikte Medine'ye dönmek için yola çıktıkları sırada İslâm ordusunun Hayber'i kuşatmakta olduğunu öğrenince oraya giderek Hz. Peygamber'e biat ettiler ve humus'tan pay aldılar. Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile bir grup arkadaşının, başta Tebûk Gazvesi için binek talep etmeleri olmak üzere çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber'e başvurduklarına dair rivayetlerden (meselâ bk. Bu-

hârî, "Megâzî", 74; Müslim, "Eymân", 7, 9) bazı Eş'arîler'in Medine'de yerleştiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, Benî Ak ve Eş'arîler'e kendilerinden birinin vali olmasını uygun buldu ve Tâhir b. Ebû Hâle'yi vali tayin etti; Muâz b. Cebel'i de İslâmiyet'i öğretmek üzere gönderdi. Eş'arîler'in bir kısmı, 10. (632) yılda da ha Resûlullah hayatta iken peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî'ye katılarak ilk irtidad hareketini başlattılar. Esved el-Ansî'nin öldürülmesinden sonra yeniden İslâm'a dönen Eş'arîler, Hz. Peygamber'in vefatının ardından başgösteren buhranlı günlerde Benî Ak ile birlikte tekrar irtidad ederek Tihâme'de Halife Ebû Bekir'e karşı isyan bayrağını açtılar (11/632). Aynı yıl Tâhir b. Ebû Hâle kumandasındaki ordu karşısında bozguna uğradılar ve büyük kayıplar verdiler. Başta Benî Ak olmak üzere bu irtidad hareketine katılanlar bu tarihten itibaren "ehâbis" (kötü insanlar), isyan esnasında kontrol altına aldıkları sahil yolu da "tarîku'l-ehâbis" adıyla anılmaya başlandı.

Hz. Ömer'in halifeliği zamanında başlayan Irak ve İran fetihlerine katılan Eş'arîler'in bir kısmı yeni kurulan Basra ve Kûfe'ye yerleştiler. İbn Hazm'ın verdiği bilgilerden, V. (XI.) yüzyılda Endülü's'te Reyne şehrinin Eş'arîler'in yerleşim merkezi olduğu, İsbiliye'de de Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin neslinden gelen bazı kişilerin yaşadığı anlaşılmaktadır (*Cemhere*, s. 398). Bunlar bölgenin fethine katılıp orada yerleşen Eş'arîler'in torunları olmalıdır. İran'ın Kum şehrinde de Ali b. İsmâ'nın neslinden gelen bazı Eş'arîler yaşamaktadır (*a.g.e.*, s. 398). Mustafa Murâd ed-Debbâğ, kabile mensuplarından bir kısmının Ürdün ve Filistin'in fethinden sonra Taberiye'de kaldığını, Sudan'da da bazı zümrelerinin bulunduğunu kaydetmektedir (*el-Kaba'ilü'l-'Arabiyye*, s. 104). Kabilenin Yemen'de yaşayan mensupları Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin yanında yer almış ve Me'mûn devrinde Yemen âmiline isyan etmişlerdir. Ancak 203'te (818-19) vali tayin edilen Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd çok çetin savaşırlardan sonra bunları tekrar itaat altına aldı.

Kur'an-ı Kerîm'de kırk Arap kabilesinin lûgatından kelimeler bulunduğu dair haberlerde Eş'arîler'in de adı geçmektedir (M. Abdülazîm ez-Zürkânî, I, 174). Eş'arîler ayrıca, başta Kur'an tilâvetine